

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ

Шегенова Ж.Н.

Әлемдегі әрбір мемлекет өзінің Конституциясына сәйкес сыртқы және ішкі саясатпен айналысатыны белгілі. Өзінің атауы айтып отырғандай, сыртқы саясат шет мемлекеттермен жүргізілетін қарым-қатынас, ал ішкі саясат мемлекеттің тәуелсіздігін нығай-

тып, жаһандану үрдісінен қалмай, алға қарай даму үшін қажетті тетіктердің бірі. Ал соңғы жылдары ішкі саясаттың бір құрылымы ретінде «гендерлік саясат» деген ұғым көп айтылып жүр.

2000 жылғы қыркүйекте өткен Мыңжылдық саммитте әлемнің көптеген елдерінің лидерлері БҰҰ Мыңжылдық декларациясын қабылдады, оның сегіз мақсатының бірі гендерлік теңдікті қолдау болып айқындалған [1].

Бұл мәселеге БҰҰ Бас ассамблеясының «Әйелдер 2000 жылы: әйелдер мен ерлер арасындағы теңдік, ХХІ ғасырдағы даму және әлем» атты 23-ші арнайы сессиясы арналды. Осы сессияға қатысушы үкіметтерге әйелдердің өмірдің барлық салалары мен барлық деңгейлеріне тең қол жеткізуін және толық ауқымда қатысуын қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауды ұсынды.

Осы мақсатта Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 27 қарашадағы № 1190 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасындағы гендерлік саясат тұжырымдамасы» қабылданды. Тұжырымдама Қазақстандағы гендерлік саясаттың негізгі қағидаттарын, басымдықтары мен міндеттерін белгілейді [1].

Гендерлік саясаттың негізгі қағидаттары Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдік берілген әйелдер мен ерлердің тең құқығы мен еркіндігін белгілейді.

Қазақстандағы гендерлік саясаттың міндеттеріне әйелдер мен ерлердің билік құрылымдарында теңдестірілген қатысуына қол жеткізу, экономикалық тәуелсіздіктің барлық тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, өз бизнесін дамыту және қызмет бабында ілгерілеу, отбасында құқықтар мен міндеттерді тең жүзеге асыру үшін жағдайлар жасау, жыныстық белгісі бойынша зорлықтан еркін болу жатқызылады.

Сонымен, гендер дегенміз – ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ, олардың арасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдерінің жиынтығы. «Gender» сөзі ағылшын тілінен аударғанда жыныс (еркек, әйел) дегенді білдіреді. Ал, гендерлік саясат қоғамдық өмірдің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік және қоғамдық қызмет [2].

Көшпелі мәдениеттің дағдарысқа ұшырауына байланысты ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басында Қазақстанда жаңа қоғамдық қозғалыс пайда болды. Ұлтшыл Алаш

қозғалысы Қазақстанның қоғамдық өмірінде өшпестей із қалдырды. 1917 жылы Орынборда өткен Алаш Орданың конференциясы әйелдердің қоғамдағы өмірі туралы шешім қабылдап, мынадай тұжырымдарға келді:

- әйелдер мен ерлердің саяси құқықтары тең болуы керек;
- әйелдер өздеріне серігін таңдауға ерікті;
- некеге тұру жасы 16-ға дейін ұзартылуы;
- молданың 16-ға толмаған қыздың, 18-ге толмаған жігіттің некесін қиюға құқығы жоқ;
- неке екі жақтың келісуімен қиылады;
- жесір әйелдерді күйеуінің туыскандарына зорлап қосуға болмайды;
- бірінші әйелі келісім бермесе, екінші әйел алуға болмайды.

Осы конференцияда ұсынылған идеялар ол заманда әйелдердің тығырықтан шығатын басқа жолы болғандығын көрсетеді. Ескі салт-сана мен әдет-ғұрыптың күйрей бастағаны, әйел рөлінің өзгергені көрінді [3].

Әлем тарихында құрсанып қару асынып, қол бастап жауға шапқан не болмаса мемлекет басқарып, сол елдің азаттығы, Тәуелсіздігі үшін арыстандай алысқан әйел адамдар аз емес. Тіпті, әлемдік емес, өз қазағымыздың кешегі, бүгінгі тарих қатпарларына көз жүгіртер болсақ, қорамсақ толы жебе асынып, айқайлап жауды қашырып, түйіліп келген дұшпаннан қаймықпай, өз елінің азаттығы үшін шейіт болған апаларымыз жеткілікті. Әрине, суыртпақтай берсек, арғы-бергі тарихта бұлардан өзге де батыр апаларымыз есте қалды. Әлем тарихында өшпес із қалдырған, ерлігімен қатар, даналығы аңыз болып қалған, бұдан екі жарым мың жыл бұрын өмір сүрген ұлы даладан шыққан сақтың батыр қыздары Томирис және Зарина тарихта қалды. Мәселен, жоңғар шапқыншылығы тұсында Абылайхан Дарабозым деп еркелетіп, сыйлаған қазақтың бас сардары, ұлы қолбасшысы Қабанбай батырдың жары Гауһардың ерлігін, тапқырлығын еске алсақ та жетеді. Қабанбай мен Гауһардан туған Назым қыздың небәрі 16 жасында Түркістан түбінде от шашқан жоңғар зеңбірегіне батпай, ұйлығысып қалған қазақ қолын бастап, кәмшат бөрік киіп, найза орнына қолындағы қамшысын бұлғап «Абылайлап» жауға шауып, жоңғарларды түре қуған ерлігі ел есінде. Кешегі Кенесарының қарындасы Бопай-

дың ерлермен бірге өз елінің азаттығы үшін толарсақтан саз кешіп, жасанған жаумен арыстанша айқасуы не болмаса қазақ тарихында аққан жұлдыздай із қалдырған Шоқанның әжесі Айғаным ханымның елді ақылмен басқарғанын қалай ұмытамыз? Мұның сыртында, кешегі кеңес заманындағы Екінші дүниежүзілік соғыста шығыстың қос шынары атанған Мәншүк пен Әлияның да ерлігі әлі есте [4].

Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ қоғамы әйелдер мәселесін жаңа заман талабына орай жаңаша қырынан көтере бастады. Гендерлік саясатты дамытуда үлкен жұмыстар атқарды. 1998 жылы Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия құрылды. Нарықтық экономикаға көшу көптеген адамды тығырыққа тіреді. Әйелдер жүгі ауырлады. Отбасын асырау, бала-шағаға қамқорлық, үй шаруасы осының бәрі ерлерге қарағанда әйелдердің мойнындағы жауапты іс. 2004 жылы еңбекпен қамту қызметтерінде жұмысқа орналасу мәселелері бойынша келгендердің ішінен әрбір алтыншы әйелге ғана жұмыс берілген. Жоғары және орта арнайы білімі бар 45 жастағы және одан үлкен әйелдердің жұмысқа орналасу мүмкіндігі мүлде аз. Комиссияның ұйытқы болуымен 2011 жылдың 5 наурызында Қазақстан әйелдерінің тұңғыш съезі болып өтті. Съезде сөз сөйлеген Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев ер мен елге қиын болған кезеңде әйел-аналар отбасы мен қоғам жүгін қайыспай қатар көтере білгендігін атап өтті. Сондай-ақ, Елбасы әйелдердің өмірлік маңызды салаларда жұмыс істейтіндіктеріне назар аударды. Статистикаға жүгінсек, бүгінгі таңда барлық педагогтердің 73 пайызы, дәрігерлер мен медицина қызметкерлерінің 87 пайызы әйелдер болып табылады. Барлық бюджеттік сала қызметкерлерінің 60 пайызы әйелдердің үлесінде. Мемлекеттік басқарудың барлық жүйесі көп жағдайда олардың кәсібилігінің арқасында жұмыс істеп тұр. Тәуелсіздік жылдарында ондаған әйелдер министр және мемлекеттік органдардың басшылары болып тағайындалды. Жүздеген әйелдер Парламент пен мәслихат депутаттары болып сайланды [5].

Қазақстан Республикасының 2006–2016 жылдарға арналған гендерлік теңдік стратегиясында мемлекеттік басқару органдар

арасындағы әйелдер өкілеттілігін 30 пайызға дейін көтеру міндеті қойылған. 2010 жылы ол көрсеткіш 10 пайыз көлемінде ғана болған.

Сонымен қатар, мемлекет басшысы әйелдердің мемлекеттік басқарудың шешім қабылдау деңгейіндегі үлесінің өте аз екендігін тілге тиек етті. Бүгінде Үкімет құрамында 3 министр әйел болса, бірде-бір облыс әкімі жоқ. Облыс әкімдерінің 5 орынбасары және 3 аудан әкімі ғана әйелдер. Осы мәселелерді шешуге Президент Үкіметке Президент әкімшілігімен, Ұлттық комиссиямен және «Нұр Отан» партиясымен бірлесе отырып, әйелдерді шешімдер қабылдау деңгейіне дейін жылжыту жөнінен 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған нақты жоспарлар жасауды тапсырды [6].

Қазіргі заман әйелі отбасы мен қоғам арасына әдемі байланыс орнатып, бәрінен гармониялық үйлесім тапқысы келеді. Астары айтпай-ақ түсінікті. Жабайы капиталистік идеяға негізделген қоғам соған үндейді. Біз білетін қазіргі әйел бейнесінің қыры көп. Айталық, әйел - саясаткер, әйел - көлік жүргізуші, әйел - бала тәрбиелеуші, әйел - үй күтуші, әйел - заңгер, әйел - экономист, әйел [6].

Тізімді әрі қарай жалғастыра беруге болады. Әрине, әйел, ең бастысы - ана. Бірақ соған қарамастан нәзік жанды әйел қоғам көшін алға сүйреуге белсенділік танытуда. Бұған соңғы он шақты жылдан бері гендерлік саясатты жолға қою мәселесі де себепші болды. Ал, ел арасында бұл жайында түрлі пікірлер туындап жүр. Әйел мен еркектің орны алма-сып бара жатқандай. Әйел еркектің шалбарын киді. Бөркін тартып алды. Машинасын мінді. Билікке барды. Енді несі қалды дейтіндер де бар. Қоғамдағы күнделікті көріністер осындай болғанмен, «төмен етектеріне» есесін жібермей жүрген еркектер де жоқ емес. Ал, есесі кеткендер өзінен көрсін. Өйткені, қоғамның қазіргі даму үрдісі осыған жетелейді, осыған үндейді. Ақпараттық технологияға құрылған дәуір көші кетіп барады. Еркегі басын төмен сап, жерге қарап, тығырықтан шығатын жол таппаса, әйелі тал қармамағанда қайтеді. Шындық осылай сияқты [6].

Гендерлік саясат негізі әйелді атқа мінгізіп, төрге сүйреп, еркектің басын көрге сүйрейтін саясат емес. Әрине, түсінгенге! Ал, түсінбегендер көлеңкеде күңкілдеп отыра берсін. Бұл дегеніңіз, екі жұптың теңдігін әспеттеу, басында «екі тауықтың миынан» артық

ақылы бар, іскерлік қарым-қабілеті мол әйелге қолдау көрсету.

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 20 жылдығына арналған әйелдер съезі Тәуелсіздік сарайында өтті. Оған еліміздің барлық өңірлерінен 700 делегат, шетелден қонақтар қатысты.

Өз сөзінде Мемлекет басшысы ел тәуелсіздігінің 20 жылы ішінде Қазақстан әйелдерінің съезі алғаш рет өтіп отырғанын атап өтті. Қазақстанның әйелдері еліміздің тәуелсіздігін қалыптастыру және нығайту ісіне де еселі үлес қосып келеді. Өз балалары мен немерелеріне деген қамқорлық, өз отбасылары мен жалпы, қазақстандық қоғамда бейбітшілік пен келісімді сақтауға ұмтылу реформаларды бүкілхалықтық қолдаудың және табыстың шешуші шартына айналды.

Мемлекет басшысы әйелдердің Қазақстанның демографиялық өсімін қамтамасыз етуге қосқан үлесін атап өтті. Баланы өмірге әкелу, оларды тәрбиелеу әйелдердің басты парызы. Қазақстан экономикасының табысты болуы әйелдердің кәсіпкерлікпен айналысуына қарқын берді. Мамандардың есептеулері бойынша, бүгінде қазақстандық әйелдер елдің ІЖӨ-нің 40 пайызға жуығын қалыптастыруда. Бұл үлес үнемі артып келеді және әйелдер кәсіпкерлігінің экономикалық әлеуетін барынша аша түсуде. Әйелдер өмірлік маңызы бар салаларда еңбек етеді [7].

2003 жылы бала тууға байланысты бір-жолғы жәрдемақы беріле бастады. Соңғы 5 жыл ішінде оның мөлшері 2,7 есеге артты. 2006 жылдан бастап барлық қазақстандық отбасыларға дүниеге келген баланы бір жасқа дейін бағып-күткені үшін жәрдемақы төленіп келеді. Аз қамтылған отбасылар кәмелеттік жасқа жеткенге дейінгі балалары үшін жәрдемақы алады. Бес жыл ішінде оның орташа мөлшері 2,5 еседен асты. 2003 жылдан бастап балалы отбасыларына қолдау көрсетуге бағытталған бюджеттік қаржылық шаралар 20 еседен аса ұлғайды. 2010 жылы бала тууына арналған жәрдемақы төлеміне мемлекет 15 миллиардтан астам теңге, ал баланы бағып-күткені үшін 19 миллиард теңге бөлді. Ана мен сәби өлімін азайту жөнінде кең ауқымды шаралар қабылдануда. Нұрсұлтан Назарбаев еліміздің және халқымыздың игілігі жолындағы еселі еңбектері үшін барша қазақстандық әйелдерге алғысын айтты [7].

Көптеген қазақстандық әйелдер өздерінің тамаша таланттарымен және жетістіктерімен Отанымыздың даңқын асыра білді. Бибігүл Төлегенова, Роза Рымбаева, Айман Мұсақожаева, Жәния Әубәкірова, Майра Мұхамедқызы біздің ұлттық мақтанышымыз. Олар шетелге де кеңінен танымал. Таяуда біз 7-қысқы Азия ойындарында Ольга Новикова, Оксана Яцкой, Ғалия Нұрғалиева және өзге де спортшыларымыздың тамаша жеңістеріне куә болдық. Олар қазақстандық құрамаға Азиадада жеңіп алынған барлық медальдің 40 пайызын алып берді, деді Президент. Елбасы алдағы онжылдықта бірнеше басым бағытқа күш салу керектігін атап айтты [7].

Мемлекет әйелдер бизнесіне белсенді қолдау көрсетеді. Елбасының Жолдауында көрініс тапқан әлеуметтік жаңғыртудың ауқымды жобалары, жұмыспен қамтудың жаңа стратегиясы, кадрларды даярлау, шағын кредиттеу, әсіресе, ауылдық жерлерде әйелдердің экономикалық белсенділігіне қолдау көрсетіп, олардың жұмыспен қамтылуына жағдайлар жасайды. Бұл әйелдерді әлеуметтік қорғауды күшейтеді, олардың кәсіпкерліктегі қадамдарын нығайтады [7].

Дүниеде болып жатқан қарқынды жаһандану үдерістері қоғамдағы зорлық-зомбылыққа жол бермеу мәселелерін қозғайды. Біздің елімізде бұл бағытқа зор маңыз беріледі. Президенттің бастамасымен ішкі істер органдарында, аудандық буындарға дейін, әйелдерді зорлық-зомбылық жасаудан қорғау жөнінде арнайы бөлімшелер құрылды. Біздің ел кеңестік кеңістікте осындай құрылымдар құрылған жалғыз мемлекет болып отыр

“Тұрмыстағы зорлық-зомбылық туралы” заң оны қылмыстық, әкімшілік және азаматтық заңнамаларда қолдануға мүмкіндік береді. Ал, бастысы отбасында зорлық-зомбылықты қайталаудың алдын алу бойынша шаралар енгізілуде. Қазіргі уақытта 20 дағдарыс орталығы, соның ішінде біздің облысымызда әйелдердің зорлық-зомбылықсыз өмір сүру құқықтарын қорғауға нақты көмек көрсетуде [8].

Әйелдердің елдің әлеуметтік және қоғамдық-саяси өміріне белсене қатысуы кәсіподақтардың айрықша назарындағы іс болып табылады. Облыс кәсіподақтары мүшелерінің 55 пайызы әйелдер екенін атап өтуіміз керек. Бүгіндері әйелдер кәсіподақтардың салалық және аумақтық комитеттерін, бастауыш кәсіподақ ұйымдарын басқарады. Олар әлеуметтік

әріптестік, еңбек етуші әйелдер мәселелері бойынша комиссиялардың, заң саласының жұмыстарына белсене қатысады. Кәсіподақтардың облыстық кеңесінде әйелдермен жұмыста гендерлік сипатқа басым маңыз беріледі. Еңбек қатынастары, гендерлік теңдік, отбасы және неке салаларындағы қолданыстағы заңнамаларды түсіндіру бойынша жүйелі жұмыс жүргізіледі.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

- 1 Арманов А. Көріктілер мен бөріктілер //Қостанай таңы. – 2007. 29.12.
- 2 Қылышбаева Б.Н. Халықтық жобаның гендерлік сыры // Саясат-Policy. – 2010. – № 9.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Әйелдердің ұстамдылығы мен төзімділігі- тыныштық пен тұрақтылықтың тірегі. // Үкімет бюллетені. – 2009. – №2.
- 4 Сарыбекова Ж.Т. Ұлттық саясаттағы қазақ қызының рөлі // Білім. – 2009. – №2.
- 5 Сыздыкова С.М. Қазақстандағы гендерлік саясат және оның жеке адам еркіндігіне ықпалы //Саясат- Policy. – 2009. – №3.

- 6 www.zhenpi.kz/gender.html
- 7 www.kazinform.kz/kaz/article/1219061
- 8 www.karjust.kz/index

Резюме

В данной статье рассматриваются аспекты гендерной политики Республики Казахстан, а также равноправие полов во всех сферах общества, их трудовые отношения, семейные отношения, экономика и власть и т.д. Наша страна в вопросах соблюдения прав человека, роста экономики, создания политической и социальной систем, построения модели межнациональных отношений и религиозной толерантности достигла уровня передовых стран.

Conclusion

The general maintenance of article it is devoted the gender policy of Republic Kazakhstan. Sovereign Kazakhstan, following the international norms of observance of human rights, pursues a policy of gender equality. It is possible to speak about increase of participation of women in political and public life, including at decision-making level this point in question has found reflection in Strategy of gender equality.